

DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.8-9
УДК 336

Петруха С. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

Петруха Н. М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-22152>

Клименко К. В.

кандидат економічних наук, старший дослідник,
завідувач відділу бюджетної політики
та фінансів інституційних секторів економіки,
ДННУ «Академія фінансового управління»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ: ПРАГМАТИЗМ ТА ДИСЕМІНАЦІЯ

У статті доведено, що фінансова інклюзія в цілому та поступи в фінансовій безбар'єрності зокрема є одним із домінуючих напрямів повоєнного відновлення України, підоймою для стійкості соціально-економічного розвитку та рівного доступу до фінансових послуг для всіх верств населення, в тому числі тих, що постраждали внаслідок російсько-української війни. Авторами надається нове теоретичне обґрунтування та наводиться емпірична аргументація необхідності парадигмальності фінансової інклюзії в процеси цифрової трансформації суспільства й публічних фінансових послуг. Для цього, зокрема застосовано методологію SWOT-аналізу, яка дозволила виявити сильні й слабкі сторони, можливості і загрози (ризики), пов'язані із імплементацією парадигми фінансової інклюзії з урахуванням воєнного стану. В статті обґрунтовано роль державної політики, міжнародного співробітництва та інноваційних фінансових рішень у досягненні всеохоплюючого й стійкого розвитку, зокрема з урахуванням приписів, наведених у Меморандумі про економічну і фінансову політику (розділ «Фінансова інклюзія»). Підкреслюється значення інклюзивноспрямованих фінансових рішень (програм) для стимулювання економічного зростання, розвитку підприємництва, зокрема ветеранського та відновлення регіонів, які постраждали через військову агресію РФ. З метою формування інклюзивного фінансового ландшафту запропоновано типології окремих заходів, які підвищують рівень фінансової грамотності всіх стейкхолдерів, формують позитивну регуляторну інерцію в досягненні всеохоплюючого прогресу фінансової інклюзії. Обґрунтовано подальшу необхідність в координації зусиль державних регуляторів, суб'єктів державного й корпоративного секторів економіки, міжнародних фінансових організацій й партнерів з розвитку для створення ефективної інклюзивної фінансової системи, спрямованої на скорочення соціальної нерівності, сприяння повоєнного економічного відновлення та забезпечить фінансову стабільність у довгостроковій перспективі. З цією метою виділені окремі концепт-напрями онтогенезу фінансової інклюзії: інвестиції в освіту, підтримка програм націлених на підвищення фінансової грамотності стейкхолдерів, створення сприятливого регуляторного середовища з низкою формальних й неформальних інституційних правил, впровадження інноваційних фінансових рішень, а також розширення доступу до фінансових послуг у сільській місцевості, залучення міжнародної підтримки та партнерств з міжнародними фінансовими організаціями задля ефективної реалізації інклюзивних ініціатив, їх подальшої дисемінації в суспільну практику.

Ключові слова: фінансова інклюзія, безбар'єрність, міжнародні фінансові організації, державні фінанси, післявоєнна реконструкція, соціально-економічний розвиток, ветеранський бізнес.

Sergii Petrukha, Nina Petrukha

Kyiv National University of Construction and Architecture

Kateryna Klymenko

SESE "The Academy of Financial Management"

FINANCIAL INCLUSION: PRAGMATISM AND DISSEMINATION

The article proves that financial inclusion in general and progress in financial accessibility, in particular, is one of the dominant directions of post-war reconstruction of Ukraine, a lever for sustainable socio-economic development and equal access to financial services for all segments of the population, including those affected by the Russian-Ukrainian war. The authors provide a new theoretical justification and empirical argumentation of the need for the paradigmatic nature of financial inclusion in the processes

of digital transformation of society and public financial services. For this, in particular, the SWOT-analysis methodology was applied, which allowed to identify strengths and weaknesses, opportunities and threats (risks) associated with the implementation of the financial inclusion paradigm. The article substantiates the role of state policy, international cooperation and innovative financial solutions in achieving inclusive and sustainable development, in particular considering the provisions set out in the Memorandum on Economic and Financial Policy (section "Financial Inclusion"). The importance of inclusive financial solutions (programs) for stimulating economic growth, the development of entrepreneurship, in particular veterans' and the restoration of regions affected by the military aggression of rf is emphasized. In order to form an inclusive financial landscape, typologies of individual measures are proposed that increase the level of financial literacy of all stakeholders and create positive regulatory inertia in achieving comprehensive progress in financial inclusion. The further need for coordination of efforts between state regulators, public and corporate sectors of the economy, international financial organizations, and development partners to create an effective inclusive financial system aimed at reducing social inequality, promoting post-war economic recovery, and ensuring financial stability in the long term is substantiated. To this end, separate conceptual directions of the ontogenesis of financial inclusion have been identified: investments in education, support for programs aimed at increasing the financial literacy of stakeholders, creation of a favorable regulatory environment with a number of formal and informal institutional rules, implementation of innovative financial solutions, as well as expanding access to financial services in rural areas, attracting international support and partnerships with international financial organizations for the effective implementation of inclusive initiatives.

Keywords: financial inclusion, barrier-free, international financial organizations, public finances, post-war reconstruction, socio-economic development, veteran business.

Постановка проблеми та її актуальність.

В умовах тотальної цифровізації суспільного життя, пронизання духом е-технологій сфери державних й корпоративних фінансів, стрімкого нарощення ролі фінтех (Fintech) в подоланні цифрової нерівності, проблема забезпечення фінансової інклюзії виходить на перший план в формуванні нової архітектури фінансово-економічної політики провідних країн, в тому числі тих, які входять до групи країн-союзників (партнерів) України. Фінансова інклюзія, як комплексне явище в новій фінансово-економічній реальності, яка передбачає забезпечення доступу всіх верств населення до базових фінансових послуг і продуктів, виступає важливим каталізатором економічного зростання, соціального розвитку та квінтесенцією всеохоплюючої економічної політики. Додаткової актуальності дослідження фінансової інклюзії набуває з урахуванням глобальних соціально-економічних трансформацій та цифровізації фінансового сектору за яких відсутність реального доступу до фінансових послуг створює додаткові бар'єри для соціально вразливих верств населення, поглиблюючи існуючі диспропорції у розподілі доходів й можливостей, загострює процеси розшарування суспільства за фінансово-економічною ознакою. Водночас, дисемінація фінансової інклюзії сприяє підвищенню рівня життя населення, розвитку малого і середнього бізнесу, зокрема ветеранського [49], а також стимулює економічну активність в цілому, надаючи їй ознак всеохоплюючої.

Актуальність дослідження підсилюється також трансформаційними процесами, що відбуваються у глобальній фінансовій системі під впливом цифровізації, адже розвиток фінансових технологій створює нові можливості для розширення доступу до фінансових послуг, проте одночасно формує нові виклики й загрози, пов'язані з цифровою нерівністю та

необхідністю забезпечення фінансової грамотності населення. У контексті національної економіки воєнного часу питання розвитку фінансової інклюзії набуває особливого значення з огляду на необхідність швидкої модернізації фінансового сектору та підвищення рівня фінансової захищеності громадян.

Дослідження теоретичних засад та практичних аспектів розвитку фінансової інклюзії має важливе значення для формування ефективної державної політики у сфері фінансового регулювання, модернізації системи управління державними фінансами й фінансової політики, надаючи їм ознак інклюзивності та взаємної реконструкції через трансмісійні канали взаємозалежності й важливості в процесі адаптації фінансової політики до умов воєнної економіки. Розробка комплексних підходів до забезпечення фінансової інклюзії потребує глибокого аналізу існуючих бар'єрів та факторів впливу, а також вивчення міжнародного досвіду у цій сфері. Актуальність дослідження підкреслюється також зростаючою увагою міжнародних організацій та фінансових інституцій до парадигмальних питань фінансової інклюзії, її дисемінації, під якою слід розуміти цілеспрямований організований процес перенесення кращих практик фінансової інклюзії з корпоративного сектору економіки до державного, з банківських систем до системи управління державними фінансів, супроводжуючись якісно новим станом кожної з них. Інтеграція України до глобального фінансового простору та набуття нею статусу кандидата в ЄС вимагає створення ефективних механізмів забезпечення доступу населення до якісних фінансових послуг, що відповідають кращим європейським практикам. Зокрема, забезпечення загального доступу до фінансових послуг визначено як один із пріоритетних напрямів діяльності Групи Світового банку, входить до переліку Глобальних Цілей сталого розвитку та від-

повідает Завданням щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, та індикаторам їх досягнення, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1190-р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова інклюзія останніми роками стала однією з провідних тем в глобальних дослідженнях економіки, проводячи додаткові паралелі між сталим й всеохоплюючим розвитком, скороченням бідності та підтримкою соціальної рівності. Переважно дослідники акцентують увагу на взаємозв'язок фінансової інклюзії з макроекономічною стійкістю, а також розвитком малого і середнього бізнесу, в тому числі в країнах, які перебували(ють) у військових конфліктах. В цьому контексті слід виділити роботи Е. Дункан [38], С. Кірван [39], С. Кочхар [40], Ф. А. Мелік [41], Г. В. Мушерт [44] тощо.

Українські вчені також досліджують широкий спектр аспектів фінансової інклюзії, розпочинаючи регуляторними питаннями та завершуючи технологічними інноваціями й освітнім контекстом зростаючої підойми розвитку фінансової грамотності. Найбільш знаковими є роботи І. В. Абрамова [1], Р. Ю. Винник [2], Н. М. Євтушенко [5], З. Б. Живка [54], Н. В. Захарченко [7], Д. В. Коноваленка [50], М. В. Ливдар [12], І. П. Марчука [13], С. І. Мельника [42–43], С. В. Онищенко [15], Т. В. Палійчук [20], Н. М. Тимошенко [33], М. М. Тріпака [34] тощо.

Проте, попри значні успіхи у викристалізації парадигми фінансової інклюзії, залишаються маловивченими та водночас відкритими питання щодо подальшої парадигмізації інклюзивних фінансових рішень у різних соціально-економічних контекстах з урахуванням необхідності якомога найшвидшого впровадження кращих європейських практик в процесі повоєнної реконструкції, забезпечивши її ознаками всеохоплюваності, стійкості й безбар'єрності. Це серед іншого передбачено і в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [26], і в Плані внутрішньої стійкості України [3], який має бути представлений на початку цього року, і в Стратегії Національного банку до 2025 року [37], і в оновленій версії Стратегії реформування системи управління державними фінансами, робота над якою триває.

Метою статті є комплексне теоретико-методологічне дослідження сутнісних ознак, особливостей та механізмів забезпечення фінансової інклюзії в умовах цифрової трансформації фінансового сектору, а також розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня інклюзії фінансових послуг для різних верств населення у період правового режиму воєнного стану та з урахуванням особливостей соціально-економічної діяльності в прифронтових й деокупованих територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова інклюзія є стратегічним напрямом, який

здатен трансформувати економічний ландшафт в напрямку стимулювання соціальної інтеграції та економічного зростання. Зосереджуючи увагу на освіті, науці, партнерствах й міжнародній підтримці, Україна може подолати бар'єри, в тому числі створені воєнними діями, які негативно позначають на доступі до фінансових послуг, та створити більш інклюзивну фінансову систему з урахуванням потреб різних верств населення, в тому числі тих, які перебувають в складних життєвих обставинах. Відтак розвиток фінансової інклюзії являє собою комплексний багатоетапний процес трансформації фінансового сектору, спрямований на забезпечення всеохоплюючого доступу населення до фінансових послуг. Цей процес розпочинається з формування базової фінансової інфраструктури, що включає розбудову традиційної банківської мережі, а завершується впровадженням сучасних цифрових рішень. Відповідно на інституціональному рівні відбувається паралельний розвиток двох ключових напрямків: цифровізація фінансових послуг та розширення фізичної банківської інфраструктури. В межах першого напрямку відбувається активне впровадження мобільного банкінгу, розвиток систем електронних платежів та вдосконалення механізмів цифрової ідентифікації клієнтів, що суттєво розширює можливості дистанційного доступу до фінансових послуг. На другому – здійснюється оптимізація мережі банківських відділень та розширення мережі банкоматів і платіжних терміналів з урахуванням демографічної ситуації та рівня цифрової обізнаності громадян. Інтеграція цих напрямків створює підґрунтя для розширення доступу до фінансових послуг, що супроводжується впровадженням комплексних програм підвищення фінансової грамотності населення та розбудовою ефективної системи захисту прав споживачів на ринку фінансових послуг. Кінцевою метою цього процесу є досягнення всеохоплюючої фінансової інклюзії, що характеризується створенням умов, за яких усі верстви населення мають рівний доступ до якісних фінансових послуг, володіють необхідними знаннями для їх ефективного використання та захищені належними регуляторними механізмами.

Існують загальні та конкретні причини важливості фінансової інклюзії, окремі з них включають, але не обмежуються:

- зменшення бідності та нерівності. Фінансова інклюзія надає можливість маргіналізованим особам і особам з низьким рівнем доходу отримати доступ до фінансових послуг, таких як заощадження, кредити та страхування. Надаючи їм інструменти для управління своїми фінансами та інвестування в діяльність, що генерує дохід, фінансова інклюзія може допомогти людям розв'язати проблему власної бідності, зменшуючи економічну нерівність;

– всеохоплюючим та стійким економічним зростанням. Тобто чим більше людей мають доступ до фінансових послуг, тим більше вони приймають участь в економічних активностях з різними економічними ролями. Відповідно зростання рівня фінансової інклюзії спричиняє збільшення рівня заощаджень, активізує інвестиції та розвиток підприємництва, сприяючи інклюзивному економічному зростанню та фінансовій стійкості як на рівні органів місцевого самоврядування, так і на загальнонаціональному рівні;

– нарощенням масштабів (або нового масштабування) малого бізнесу. Вказана інституційна ланка економіки в основному зіштовхується з проблемами доступу до фінансових ресурсів для власного розвитку, переважно на рівні традиційного кредитування фінансовими установами. Фінансова інклюзія через застосування інноваційних моделей кредитування та онлайн-платформ створює умови для залучення малим бізнесом вкрай необхідного фінансування, зокрема в період необхідності використання антикризової корекції його діяльності, адаптуючи тим самим бізнес-моделі до нових фінансово-економічних реалій діяльності, що є вкрай важливим для суб'єктів, які функціонують на території України;

– розширенням можливостей для маргіналізованих демографічних груп. Так, гендерний центризм в фінансовій інклюзії забезпечує ширше залучення жінок до економічних активностей, сприяючи всеохоплюючому економічному зростанню та гендерній рівності під час становлення та/або розвитку бізнесу. Тобто, надаючи доступ до фінансових послуг, жінки отримують контроль над власними

фінансами, розширюючи індивідуальні можливості доступу до освітніх та медичних послуг, збільшуючи частку самостійно прийнятих фінансових рішень в домогосподарствах;

– інноватизацією, тобто фінансова інклюзія стимулює інновації у фінансовому секторі, сприяючи розробці й впровадженню нових технологій і Fintech-рішень, задовольняючи потреби населення, яке має обмежений доступ до фінансових послуг, в тому числі на прифронтових територіях України. За рахунок таких інновацій формується нова екосистема, яка поєднує традиційний набір фінансових послуг та сучасні IT-рішення, забезпечуючи загальний прогрес у сфері імплементації фінансових е-послуг, формуванні підойм цифрової економіки й економічної доступності товарів, зокрема тих, що входять до групи продуктів харчування [18–19].

З метою визначення сильних та слабких сторін, подальших варіантів розвитку й парадигмізації фінансової інклюзії проведемо SWOT-аналіз (табл. 1). Квітнесенцією цього аналізу стало поєднання загальної методології його проведення з біопсихосоціальною моделлю сприйняття людини, яка проходить червоною ниткою в Національному класифікаторі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я [23]. Такий підхід дозволив провести оцінку сильних/слабких сторін, можливостей/загроз з урахуванням інваріації потреб кожної особи та поведінкових моделей фінансово-кредитних інститутів, державних регуляторів, суб'єктів державного й корпоративного секторів національної економіки.

Як бачимо, перехід до парадигми фінансової інклюзії є важливим кроком до всеохоплюючого

Таблиця 1

SWOT-аналіз парадигми фінансової інклюзії

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
Розширення доступу до фінансових послуг: завдяки переходу до парадигми фінансової інклюзії збільшується кількість людей й суб'єктів державного і корпоративного секторів національної економіки, які отримують доступ до банківських послуг. Зростання економічної активності: стимулювання малого і середнього бізнесу (в тому числі ветеранського) через розширення доступу до фінансових інструментів для забезпечення потреб бізнесу. Зниження фінансової нерівності: зростання рівня добробуту вразливих верст населення, особливо людей з особливими біопсихосоціальними потребами, внутрішньо переміщених осіб, соціуму, який потерпає від агресії РФ та мешкає на прифронтових територіях. Інновації у фінансових технологіях: використання цифрових платформ, в тому числі мобільних банків, онлайн-кредитів для розширення рівня охоплення стейкхолдерів, забезпечення економічної доступності (в борг) товарів, особливо тих, що входять до групи продуктів харчування	Низький рівень фінансової грамотності: обмежена обізнаність людей про доступні послуги й ризики, в тому числі пов'язані із несвоєчасним поверненням позик, додаткові бар'єри (стримуючі фактори), які виникають на прифронтових та/або деокупованих територіях. Висока вартість переходу до парадигми фінансової інклюзії: значні інвестиції в розвиток інфраструктури, зокрема в сільській місцевості та на територіях, які межують із зонами проведення активних бойових дій, необхідність додаткових інвестицій в розвиток фінансової грамотності. Ризики шахрайства: недостатні механізми забезпечення безпеки цифрових фінансових платформ (кіберзахист), створюючи ризики для втрати власних коштів, недостатній суспільний запит населення із особливими потребам для розвитку інклюзивної кібербезпеки в фінансовому секторі. Інституційна слабкість: неефективна співпраця між державними регуляторами, державним і корпоративним секторами економіки, міжнародними фінансовими організаціями в питаннях переходу від ортодоксальної до інклюзивної парадигми розвитку фінансового сектору та державних фінансів

Можливості:	Загрози:
Цифрова трансформація: використання мобільного Інтернету, блокчейну та штучного інтелекту для зниження бар'єрів доступу до фінансових послуг соціуму, в тому числі з біопсихосоціальними проблемами. Партнерства: розширення співпраці з міжнародними фінансовими інституціями та донорами. Формування мульти-донорської платформи переходу до парадигми фінансової інклюзії, зокрема в межах реалізації завдань Ukraine Facility та проєкту «Удосконалення вищої освіти заради результатів» за рахунок позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Зміцнення довіри до фінансових установ: впровадження прозорих корпоративних політик і стандартів обслуговування зрозумілих для пересічного громадянина та з урахування потреб осіб, які мають біопсихосоціальні проблеми. Регуляторна підтримка: державні ініціативи, спрямовані на спрощення доступу до фінансових ресурсів	Економічна нестабільність: інфляція або економічні кризи обмежують доступ до фінансових ресурсів як надавачам, так і реципієнтам фінансових послуг, нівелюють регуляторні ініціативи щодо формування суспільного запиту на перехід до парадигми фінансової інклюзії. Кіберзагрози: зростання кібератак на цифрові фінансовоорієнтовані платформи, які використовують фінансово-кредитні установи, суб'єкти державного і корпоративного секторів економіки. Соціальний опір: недовіра до новітніх технологій й інновацій, особливо серед людей похилого віку та тих, що не мають можливості використовувати сучасні інтерактивні рішення. Конкуренція: неузгодженість між державними програмами та приватними ініціативами розбалансовує фінансовий ринок та породжує інформаційну асиметрію в його діяльності, гальмуючи перехід до парадигми фінансової інклюзії

Джерело: складено авторами на основі джерел [35; 46; 50–52; 54]

й водночас інклюзивного економічного зростання, а в умовах економіки воєнного часу та повоєнної економіки України вона стає домінантою антикризового регулювання фінансового сектору, створення можливостей для «розчинення» бар'єрів доступу до фінансових ресурсів для всіх верст населення, з акцентом на верстви, які постраждали від російсько-української війни. Таким чином сильними сторонами переходу до парадигми фінансової інклюзії є скорочення невірності у всіх формах її прояву, а для України – створення умов для рівного доступу до фінансових послуг не лише для всіх верст населення, але й для населення, яке мешкає на територіях з різною безпековою ситуацією. Слабкими сторонами є низький рівень фінансової грамотності, особливо серед осіб похилого віку, значні інвестиції у розвиток ІТ-інфраструктури, а також необхідність додаткових інвестицій в альтернативні джерела енергозабезпечення без яких неможливо забезпечити доступ до сучасних фінансових рішень в умовах воюючої України. Можливості, які включають цифрову трансформацію та міжнародну підтримку, створюють платформу для швидкого масштабування програм фінансової інклюзії за рахунок використання інноваційних технологій і партнерств. Загрози, такі як кіберзлочинність та економічна невизначеність, вказують на необхідність впровадження жорстких заходів безпеки і створення адаптивної регуляторної політики до умов воєнної економіки.

Довоєнна Україна демонструвала позитивний прогрес в загальному індексі фінансової грамотності, який за підсумками 2021 р. склав 12,3 бали або 58 % від його максимального значення. За три роки до повномасштабного вторгнення рф на територію України відбулося зростання цього показника на 6,0 % у бальному вираженні, а усі його складники покращилися [45]. Натомість виходячи із того, що

темپ приросту індексу фінансової грамотності за період з 2016 р. по 2020 р. склали лише 2,4%, це дозволило Україні максимально зблизитись з групою країн, які демонстрували максимальне означення цього індексу в 60 % (рис. 1).

Парадигма фінансової інклюзії пронизує всі сфери суспільного життя духом безбар'єрності, інклюзії та суспільного добробуту. Для зручності відстеження прогресу цієї дисемінації побудуємо табл. 2.

Протягом останніх років започатковано важливі реформи для просування парадигми фінансової інклюзії. Зокрема цілепокладання Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року доповнюють та забезпечують виконання Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року за напрямом «Фінансова інклюзія», сприяючи всеохоплюючому розвитку фінансової грамотності населення з урахуванням біопсихосоціальної моделі сприйняття людини. Дана модельність забезпечується:

– субвенцією на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. Так, у 2022, 2023, 2024 і 2025 роках видатки загального фонду за бюджетною програмою 2211220 «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» становили 454012,5, 304595,3, 203063,2 і 304595,3 тис. грн відповідно. Згідно даних Міністерства освіти і науки України [27] станом на початок 2024/2025 навчального року кількість осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в інклюзивних класах закладів дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти, налічує майже 65 тис. осіб. Однак, загальна потреба на забезпечення фінансування проведення корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних занять становить 1685360 тис. грн. Тобто обсягу коштів субвенції, передбаченого в державному бюджеті на

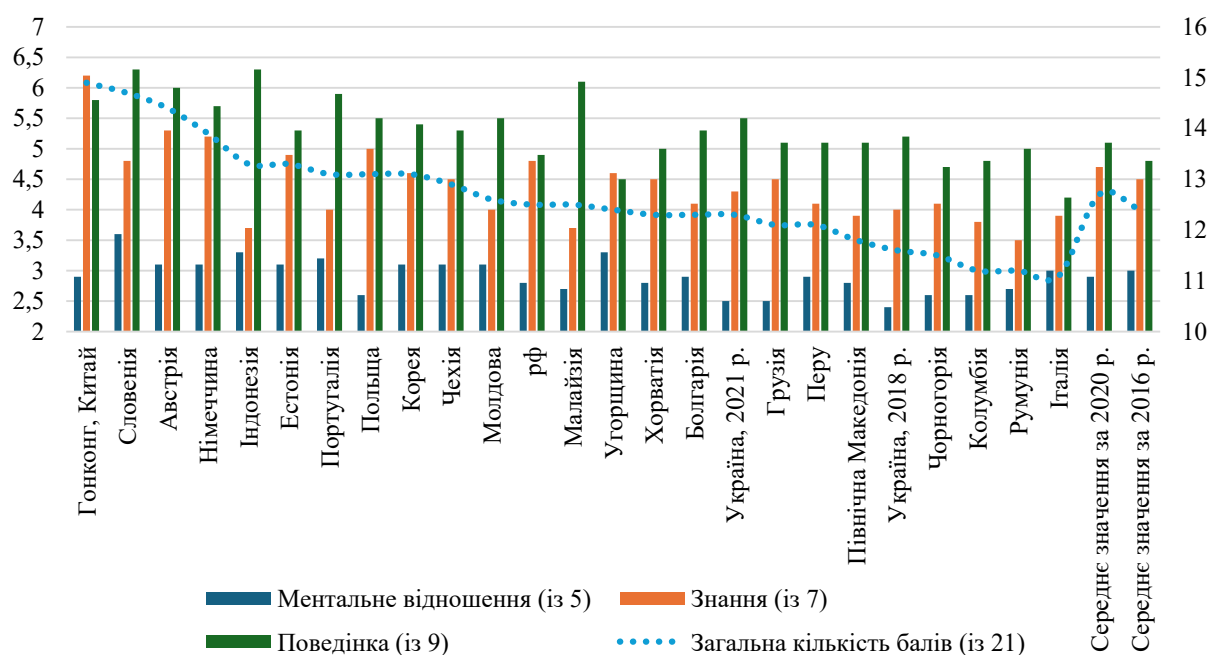

Рис. 1. Порівняння довоєнної України за індексом фінансової грамотності з іншими країнами світу

Джерело: складено авторами на основі джерел [11; 17; 36; 48]

Таблиця 2

Дисемінація парадигми фінансової інклюзії на сфері суспільного життя

Сфера суспільного життя	Вплив фінансової інклюзії на відповідну сферу суспільного життя
Фінансова грамотність та спеціалізована фінансова освіта	Спеціалізовані освітні програми з питань підвищення рівня фінансової грамотності та/або розвитку додаткових компетенцій є квінтесенцією формування попиту на нові IT-рішення в фінансовій царині. Це, серед іншого, дозволяє сформувати спільну ментальність між соціумом який або формує попит, або задовольняє його у використанні сучасних фінансово-інклюзивних рішень для складання бюджету, прийняття обґрунтованих фінансових рішень, застосовувати переваги діджиталізованих фінансових послуг замість застарілих неформальних інституціональних правил. Вразливі верстви населення не мають належного доступу до відповідних освітніх послуг, створюючи додаткові бар'єри для розвитку фінансової інклюзії
Банківські послуги	Доступність банківських послуг, їх спрямованість на конкретні потреби суспільства, в тому числі тієї категорії, яка опинилась в складних життєвих обставинах або постраждала внаслідок військових конфліктів. Чим доступніші й інтуїтивно зрозумілі банківські продукти тим більший рівень фінансової інклюзії, а фінансово-кредитні установи пронизуються інклюзивним духом, створюючи умови для детінізації економіки. Тенденційність до цифровізації банківських послуг зменшує транзакційні витрати, забезпечуючи фінансову безпеку та дотримання прісвів з питань, які стосуються фінансового моніторингу
Гендерна рівність	Найбільша частка (близько 31,0 %) неактивних банківських рахунків припадає на жінок. Тому в розвинутих країнах і в країнах, які розвиваються інструменти фінансової інклюзії концентрують та максимально враховують вподобання жіночої статті. Цьому передувало розвиток жіночого підприємництва, запровадження програми інтеграції жінок до ведення бізнесу, розвитку корпоративних політики та політик гендерної рівності в корпоративному й державному секторах економіки. Далі великі фінансово-кредитні установи запроваджували спеціалізовані фінансові продукти та послуги, які враховували реальні потреби жінок та водночас нову економічну реальність за якої в окремих секторах економіки домінують жінки
Інклюзивізація кредитного рейтингу	Традиційний кредитний скоринг дискримінує осіб, які мають обмежену кредитну історію, створюючи бар'єри для доступу до фінансових ресурсів. Фінансова інклюзія дозволяє застосовувати альтернативні методи оцінки кредитної історії, створюючи передумови для розширення доступу до кредитних коштів. Такими нетрадиційними джерелами інформації є оплата рахунків за надані комунальні послуги, рахунки за оренду майна, автомобілів, платіжні документи за дорогавартісне рухоме та/або нерухоме майно
Захист прав споживачів фінансових послуг	Фінансова інклюзія, серед іншого, спрямована на розвиток інституційних правил захисту прав споживачів фінансових послуг з урахуванням інтересів всіх стейкхолдерів. Від рівня імплементації інституціональних правил залежить поведінкова модель фінансово-кредитних установ, прозорість надання фінансових послуг, їх ціна та етичні гранки. В кінцевому підсумку через фінансову інклюзію формується суспільна довіра до фінансово-кредитної системи з акцентом на ту категорію населення, яка перебуває в тяжких життєвих обставинах чи постраждала внаслідок військових конфліктів

Джерело: складено авторами на основі джерел [52–53]

2025 рік [22] недостатньо для надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у повному обсязі, вони покривають лише 19 % від загальної потреби, укорінюючи кризогенність та формуючи інституційне перетікання низького рівня адаптивності соціуму в переході до парадигми фінансової інклюзії в дошкільному віці та під час первинного професійного становлення;

– видатками з паспорту бюджетної програми 2201680 «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів» (позика Міжнародного банку реконструкції та розвитку для реалізації однойменного проєкту) загальним вартісним означенням 1960094,5 тис. грн. [24]. В цій бюджетній програмі передбачено три бюджетні цілі, виконання яких забезпечується 9 напрямками використання бюджетних коштів. Царини фінансової інклюзії стосується два напрями на фінансування яких заплановано спрямувати 1398684,8 тис. грн.:

перший, розбудова спроможності та покращення безпечного управлінського, освітнього, дослідницького середовища, потенціалу закладів вищої освіти (далі – ЗВО), у тому числі ЗВО, які розпочали процес реорганізації шляхом злиття або приєднання, за допомогою посилення навчальної й науково-дослідницької лабораторної бази та надання консультаційної підтримки (86,2 % від вказаного вище загального числового означення обох напрямів);

другий, створення безпечних умов для організації освітнього та освітньо-дослідницького про-

цесу, його безперервності у ЗВО, що постраждали від війни, включаючи організацію дистанційного навчання та постачання обладнання для забезпечення життєдіяльності і безпеки. За рахунок позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку десять ЗВО отримують оснащення навчальних та наукових лабораторій, та 35 ЗВО, які постраждали від військової агресії РФ підвищують безпечність й інклюзивність освітньо-наукової діяльності, охопивши всього 10 % від мережі ЗВО, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України. Багато це чи мало? Відповідь на це питання можна надати дослідивши динаміку кількості учнів з інвалідністю у закладах загальної середньої освіти та ЗВО (рис. 2).

На рис. 2 наведена динаміка перелічених вище двох показників, але кількість учнів з інвалідністю у закладах загальної середньої освіти в динамічному ряді подано по основній вісі (знаходиться на рисунку ліворуч), а кількість учнів з інвалідністю у ЗВО – по додатковій вісі (знаходиться праворуч). При цьому різниця в кількісному означенні цих осей перебуває в залежності 3,6 до однієї особи на користь основної вісі. Це зроблено для того щоб наочно продемонструвати, як запропонована бюджетною програмою результативність вплине на охоплення ЗВО випускників з інвалідністю із закладів дошкільної, шкільної та професійно-технічної освіти – якщо залежність 3,6 до однієї особи (перетин двох ліній на рис. 2) з інвалідністю, яка продовжує навчання у ЗВО відбулось лише у 2014 р. то далі ми отримали

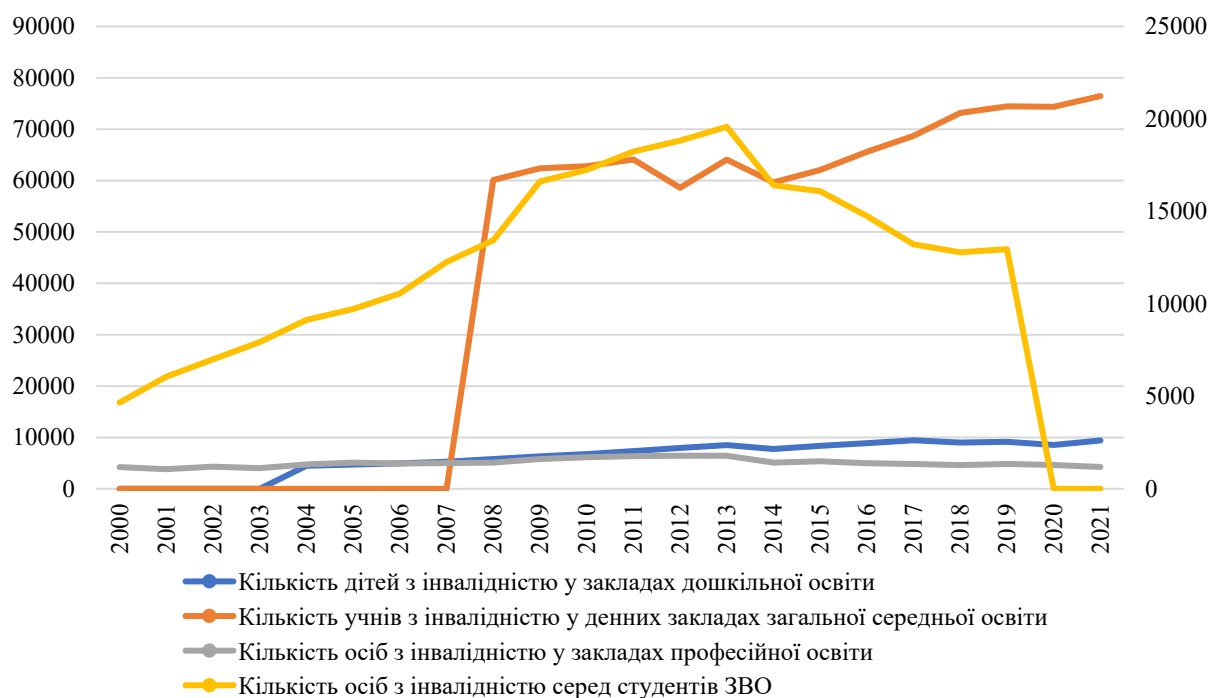

Рис. 2. Співставлення кількості здобувачів освіти з інвалідністю на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях

Джерело: складено авторами на основі джерел [9; 32]

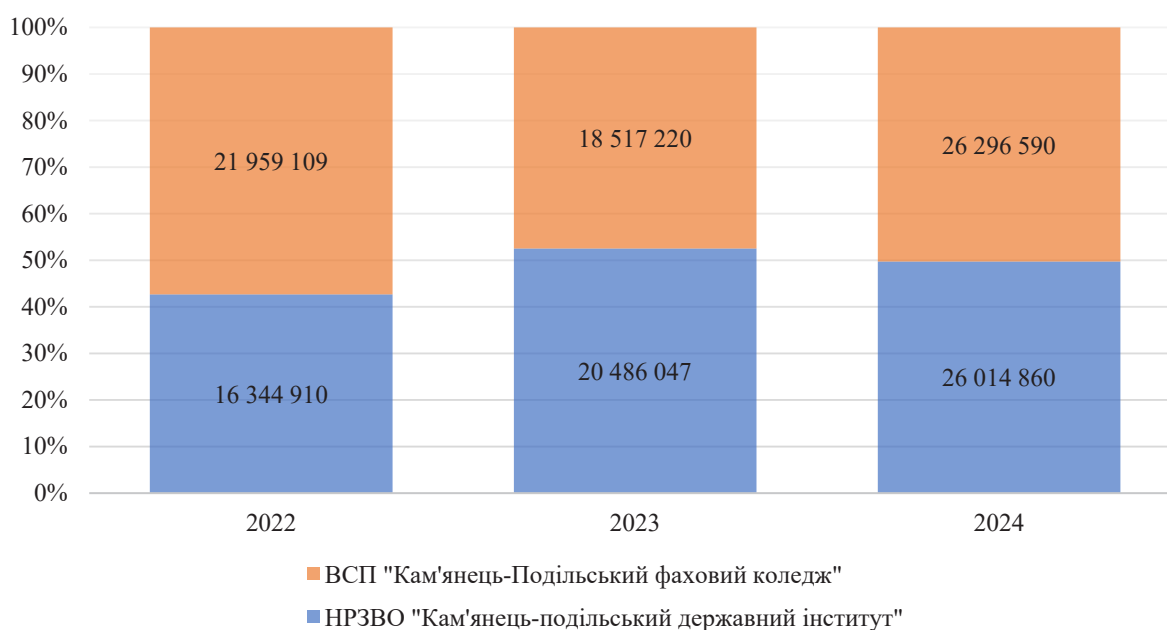
залежність майже 1 до 6 осіб, зводячи нанівець регуляторну інерцію попередніх позитивних здобутків в царині фінансової інклюзії. Тобто запропоноване 10 % охоплення бюджетною програмою ЗВО лише частково покращить ситуацію із фінансовою інклюзією в цілому та фінансовою грамотністю людей з інвалідністю зокрема. Натомість можемо отримати суттєвий приріст зі створенням безбар'єрних умов здобуття спеціалізованої освіти, націленої на просування парадигми фінансової інклюзії широким верствам населення, яке вже має попередньо здобутий рівень вищої освіти, однак потребує навчання новим фінансовим й підприємницьким навичкам з урахуванням нової соціально-економічної реальності в якій перебуває Україна;

– діяльністю Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (далі – Інститут), який був утворений у 2021 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України [28] з одночасним віднесенням до сфери управління Міністерства освіти і науки України. Це єдиний спеціалізований ЗВО який функціонує на тернинах України та у межах, які дозволяє фінансування із державного бюджету (рис. 3), покриває потреби «таргетованого» соціуму, який найбільш залежний від прогресу переходу до парадигми фінансової інклюзії. Це, зокрема забезпечується включенням Інституту до пілотного проекту з утворення та функціонування центрів підтримки студентів. З метою реалізації цього пілотного проекту Інститут забезпечує дуальну модель підтримки парадигми фінансової інклюзії, яка виражається у створенні умов

для здобуття різних рівнів вищої освіти для осіб з інвалідністю, створенням безбар'єрного простору для них. Для розуміння обсягу та динаміки фінансування Інституту за загальним та спеціальним фондами державного бюджету в період правового режиму воєнного стану побудуємо рис. 3.

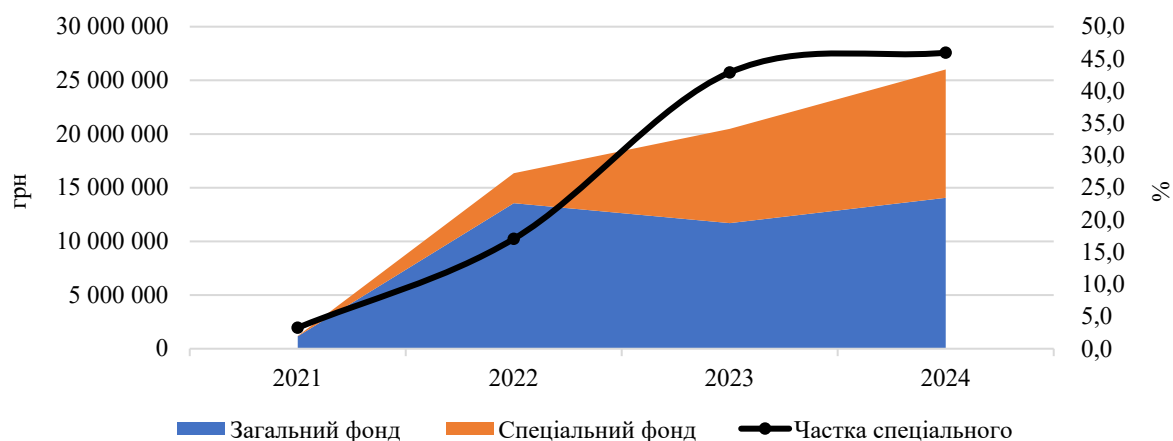
На рис. 3 спостерігається висхідний тренд загального обсягу фінансування Інституту разом із відокремленим структурним підрозділом «Кам'янець-Подільський фаховий коледж» (далі – Коледж) більш ніж на третину, при цьому найбільшого прогресу вдалося досягти у 2024 р. – 34,12 % в порівнянні з попереднім роком і 36,56 % з базовим 2022 р. Однак, частка фінансування як Інституту (рис. 4(а)), так і Коледжу (рис. 4(б)) із загального фонду державного бюджету невпинно скорочується в той час як за спеціальним фондом навпаки невпинно зростає досягнувши у 2024 р. рівня 46 % і 29,3 % відповідно. З одного боку, така ситуація свідчить про вимушену зміну пріоритетів у видатках державного бюджету, внаслідок повномасштабного вторгнення рф на територію України не на користь видатків на подальшу інституціоналізацію й дисемінацію парадигми фінансової інклюзії, а з іншого, про заміщення та навіть частковий відхід від виключно державного фінансування (як це відбувалось у довоєнний період) до позабюджетних джерел апроксимації парадигмальних поступів у фінансовій інклюзії для осіб з інвалідністю.

– колаборацією зусиль Національного банку України із партнерами з розвитку, такими як Європейський банк реконструкції та розвитку, консалтинговою компанією “Korn Ferry” тощо, спрямованих на підтримку

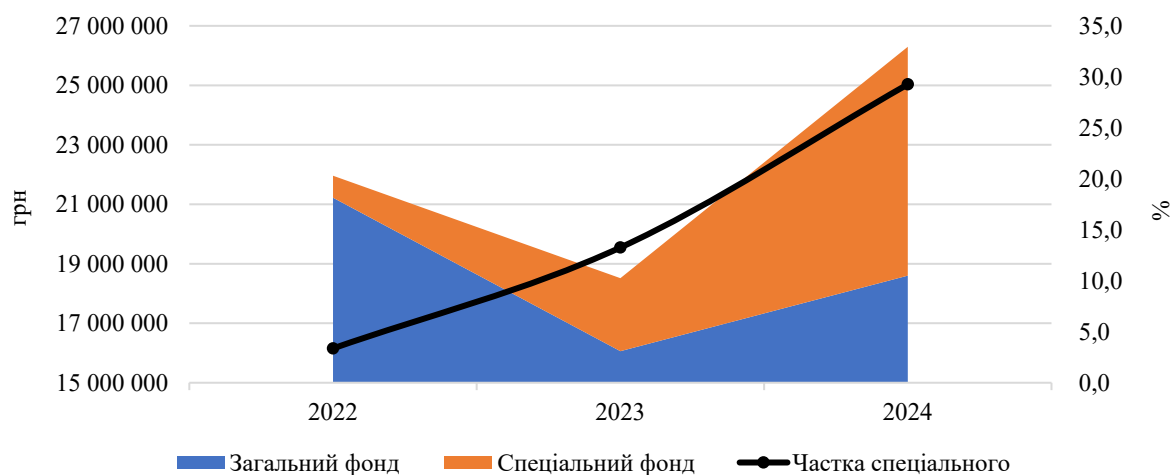
Рис. 3. Динаміка загального обсягу фінансування Інституту за всіма рівнями здобуття вищої освіти, особами із інвалідністю, грн.

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 6]

Рис. 4(а). Динаміка частки загального та спеціального фондів в загальному обсязі фінансування Інституту

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 6]

Рис. 4(б). Динаміка частки загального та спеціального фондів в загальному обсязі фінансування Коледжу

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 6]

переходу до парадигми фінансової інклюзії, зокрема через механізми реінтеграції ветеранів війни. Така колаборація, серед іншого, знайшла своє практичне втілення в Рекомендаціях для підтримки українських фінансових установ у розвитку як більш інклюзивних, безпечних та доступних роботодавців [31]. Серед цих рекомендацій є типологічний набір заходів, дружніх до ветеранів, які рекомендовано впровадити в практику діяльності фінансових установ. В результаті маємо отримати титанічні зрушення в політиці фінансової інклюзії, які передусім виражені в підтримці ветеранів (включаючи тих, хто наразі служить та, тих, хто вже відслужив, членів їхніх сімей), а також подолання комплексу неповноцінності, коли клієнта фінансової установи обслуговує ветеран або клієнтом є сам ветеран російсько-української війни. Для цього необхідно [16; 31; 47]:

- забезпечити безбар'єрність доступу ветеранів до всіх банківських продуктів і сервісів;

- створити спеціалізовані HR-політики повернення ветеранів до роботи у фінансовому секторі з урахуванням необхідності мінімізації ризиків та психологічних тригерів, забарвлених посттравматичним стресовим розладом;

- побудувати безбар'єрне технічне середовище взаємодії ветерана з клієнтом фінансово-кредитної установи.

Враховуючи здобутки в формуванні точок дотику між Україною та рф щодо перемир'я на полі бою та наближення повоєнного відновлення економіки від наслідків війни, питання фінансової інклюзії набуває особливого значення. Запровадження спеціалізованих програм підтримки для мешканців деокупованих територій, внутрішньо переміщених осіб та малого і середнього бізнесу є важливим питанням для відшукування нової політики економічного відновлення цих територій.

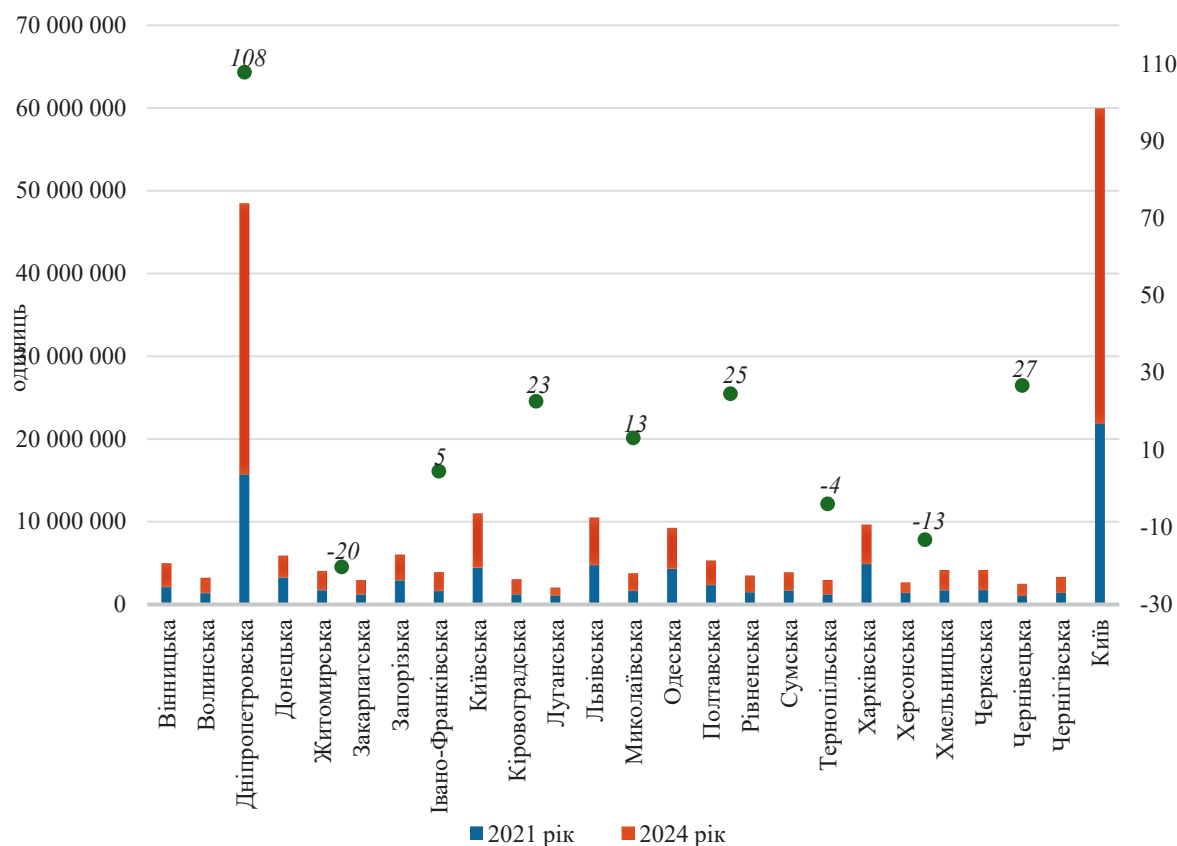
Для відстеження рівня впливу наслідків російсько-української війни на формування і розвиток

інфраструктури підтримки фінансової інклюзії в регіонах України побудуємо рис. 5 на якому відобразимо кількість електронних платіжних засобів в двох часових вимірах – станом на кінець 2021 р., тобто до повномасштабного вторгнення РФ та на кінець 2024 р. вже під час збройного конфлікту, виокреслення контурів прифронтових, деокупованих територій і територій на яких можливі бойові дії. Для поділу на такі території використаємо офіційний Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ, затверджений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року № 309 [25].

В результаті отримаємо дані відповідно до яких на територіях активних бойових дій в Донецькій, Харківській та Херсонській областях середньоарифметичне скорочення інфраструктурних об'єктів, які підтримують фінансову інклюзію складає 12,5 % із найбільшим значенням в розмірі 20 % в Донецькій області. Але якщо зважити, що за даними [10; 21] на кінець 2024 р. за межі цієї області виїхало близько 1,5 млн. осіб, мешканців залишилось всього 340 тис. осіб, а це навіть не 20 % від довоєнного рівня, то падіння лише на 20 % кількості електро-

них платіжних засобів однозначно не відносить парадигмальні зрушення у сфері фінансової інклюзії до кризових, оскільки мають чіткі контури депресії, тобто стагнації фінансової інклюзії у цьому регіоні. В той же час на територіях можливих бойових дій спостерігається невпинний процес нарощення технічних засобів підтримки фінансової інклюзії в середньому майже на 35 %, а лідером є Дніпропетровська область зі значенням 108 % від рівня 2021 р. Тобто в Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Сумській та Чернігівській областях рівень фінансової інклюзії знаходиться на фазі поживлення або експансії, маючи потенціал переходу до підйому.

Однак, в умовах обмеженого доступу до фінансової інфраструктури та порушених економічних зв'язків, розвиток фінансової інклюзії стає критично важливим інструментом відновлення нормального функціонування місцевих громад, забезпечуючи доступ населення до фінансових послуг, котрі включають можливість отримання соціальних виплат, здійснення грошових переказів та збереження заощаджень. Особливого значення набуває розвиток цифрових фінансових технологій та мобільного банкінгу, що дозволяють забезпечити доступ до

Рис. 5. Динаміка електронних платіжних засобів та технічного забезпечення парадигмальних зрушень у сфері фінансової інклюзії

Джерело: складено авторами на основі джерел [8]

фінансових послуг навіть за відсутності фізичної банківської інфраструктури, при цьому важливим аспектом є впровадження спеціальних програм фінансової підтримки та пільгового кредитування для відновлення малого і середнього бізнесу на постраждалих територіях. Фінансова інклюзія також відіграє провідну роль у процесі реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та відновленні їхньої економічної активності, сприяючи створенню нових робочих місць та розвитку підприємництва (в тому числі й ветеранського), що в кінцевому підсумку стимулює економічне відновлення регіонів та підвищення рівня життя населення.

Міжнародний валютний фонд у Меморандумі про економічну та фінансову політику серед тригерів, які «визнають важливу роль інфраструктури кредитного та фінансового ринків як каталізатора післявоєнного відновлення економіки» [14] пропонує використовувати парадигму фінансової інклюзії. Відповідно до якої «фінансово-кредитні установи мають робити більше для задоволення потреб вразливих клієнтів та реінтеграції деокупованих територій» [14], а Національний банк України задля регуляторного забезпечення цього процесу «підготує до кінця липня 2024 року проект законодавчої пропозиції щодо спеціалізованої та обмеженої банківської ліцензії, спрямованої на швидке вирішення зростаючих викликів фінансової інклюзії, використовуючи наявну інфраструктуру» [14].

На виконання приписів цього меморандуму НБУ 19.09.2024 р. на розгляд Верховної Ради України вніс законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні» під реєстраційним № 12044 [29]. Серед ключових новацій, які мають забезпечити інституційний злам системи забезпечення фінансової інклюзії запропоновано створення нового різновиду надавачів фінансових послуг – банків фінансової інклюзії, метою діяльності яких буде забезпечення належного доступу до фінансових послуг як громадян України (зокрема соціально вразливих груп населення), так і мікропідприємств (суб'єктів, чистий річний дохід від будь-якої діяльності яких не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро) у районах, наближених до зони бойових дій, на звільнених територіях, а також на важкодоступних та малонаселених територіях. Однак, законодавча новація НБУ не була підтримана Верховною Радою України, а сам проект не прийнято за основу [30].

Водночас на підзаконному рівні НБУ також ініціював зміни, які дозволяють серед інститутів підтримки парадигмальних зрушень в царині фінансової інклюзії сформувати парабанківський сегмент в межах існуючої архітектури фінансового сектору для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. З цією метою фінансово-кредитні уста-

нови в найближчій перспективі створять не менше 50 % інклюзивних відділень, інформуючи про це всіма можливими каналами вказані вище верстви населення.

Вище вказане дозволяє окреслити основні напрями дисемінації парадигми фінансової інклюзії для повоєнної України (рис. 6).

Фінансова освіта та цифрова грамотність є основою переходу до парадигми фінансової інклюзії оскільки недостатній рівень обізнаності населення із фінансовими інструментами та цифровими рішеннями обмежує їх доступ до сучасних фінансових послуг. Саме тому в межах блоку інвестицій в освіту та цифрову грамотність необхідно: (1) розробити та впровадити освітні програми, орієнтовані на розвиток фінансової грамотності серед усіх вікових категорій населення; (2) розширити доступ до цифрових освітніх платформ, зокрема на сільських територіях та в регіонах, які найбільш постраждали від агресії рф; (3) провести промо-кампаній з популяризації цифрових фінансових інструментів, зокрема електронних гаманців, мобільного банкінгу та систем платежів для ветеранів російсько-української війни, населення, яке перебуває на території активних та/або можливих бойових дій, ВПО.

Інклюзивноорієнтована та водночас ефективна регуляторна політика є важливим фактором для стимулювання інновацій та залучення приватного капіталу. Для забезпечення цього необхідно: (1) запровадити прозорі процедури в регуляторних вимогах для фінансових установ, які працюють у сфері фінансових технологій (Fintech); (2) розробити нормативно-правову основу для формування

Рис. 6. Напрями дисемінації парадигми фінансової інклюзії для повоєнної України

Джерело: складено авторами

партнерства між державним й корпоративним секторами економіки задля отримання синергії під час імплементації інноваційних фінансових рішень; (3) адаптувати регуляторні рамки та визначити регуляторний «люфт», який дозволяє швидко трансформувати корпоративну політику до динамічного розвитку цифрових технологій та потреб споживачів (в тому числі ветеранів російсько-української війни, ВПО, вразливих верст населення).

Тріада із підтримки розвитку фінансових технологій (блокчейн, штучний інтелект та Big Data), розвитку екосистеми стартапів у сфері фінансових технологій (зокрема через механізми надання бюджетних грантів) та перехід до цифрових платформ, які забезпечують швидкий доступ до мікрофінансування, страхування та кредитних продуктів для населення з низькими доходами в підсумку мають сформувати новий інноваційний ландшафт забезпечення доступу до фінансових послуг.

Оскільки сільські території у повоєнній Україні вимушено зіштовхнуться з обмеженим доступом до фінансових послуг через зруйновану інфраструктуру та низький рівень активності сільського населення, в тому числі того яке має статус ВПО додатково необхідно вжити заходи щодо розширення мережі мобільних банківських послуг, створити спеціалізовані програми субсидування фінансових установ, які мають відділення в сільській місцевості або сконцентровані на обслуговуванні сільського населення та забезпечення доступу до мікрофінансування фермерським господарствам (в тому числі сімейного типу), малим підприємства, які засновані ветеранами російсько-української війни або ВПО, які мешкають на сільських територіях.

Співпраця із міжнародними партнерами є одним з ключових акселераторів імплементації парадигми фінансової інклюзії до суспільної практики, в тому числі за рахунок механізмів переходу до інклюзивно-орієнтованих фінансових програм. Для цього необхідно: залучати партнерів з розвитку до фінансування проєктів у сфері фінансової інклюзії, встановити додаткові партнерства з міжнародними фінансовими організаціями для обміну кращими практиками в царині фінансової інклюзії з акцентом на країнах, які перебували або перебувають в стадії конфліктів (в тому числі військових), а також імплементувати їх у повоєноадаптовану політику фінансової інклюзії.

Реалізація перелічених вище тригерів вимагає системності, виваженості, міжсекторальної співпра-

ці та досягне лише за умов скоординованих зусиль державних регуляторів, державного і корпоративних секторів економіки та міжнародної спільноти з урахуванням виопрацьованої Української формули миру та Плану внутрішньої стійкості України.

Висновки. Фінансова інклюзія – це економічна категорія, яка дозволяє охарактеризувати стан фінансової системи та системи управління державними фінансами, за якого всі верстви населення, включаючи найбільш вразливі й малозабезпечені групи, мають повноцінний доступ до базових фінансових, соціальних, економічних та інших послуг і продуктів таких як платежі (включно із обслуговуванням через органи Державної казначейської служби України), заощадження, кредити і страхування за прийнятною ціною та зручним способом. Фінансова інклюзія як явище охоплює не лише фізичну та цифрову доступність фінансової інфраструктури, але й наявність відповідного рівня фінансової грамотності, що дозволяє споживачам приймати обґрунтовані фінансові рішення. Для її дисемінації необхідно створити відповідне регуляторне середовище в якому органи державної влади як і суб'єкти корпоративного сектору економіки будуть зацікавлені у випрацьовані інклюзивноспрямованих стратегій власного розвитку, квінтесенцією яких має стати реінтеграція ветерана російсько-української війни до повоєнного економічного середовища. Однак, в умовах військової економіки прагматизм фінансової інклюзії фактично зводиться до здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації як фінансової системи в цілому, так і системи управління державними фінансами зокрема. Це дозволяє забезпечити й водночас контролювати соціальні видатки державного бюджету України, створювати умови для стримування бідності у всіх формах її прояву та водночас формувати умови для започаткування бізнесу ветеранами російсько-української війни, ВПО та іншими найменш захищеними верствами населення. В умовах повоєнної України дисемінація парадигми фінансової інклюзії має суттєво прискоритись та охопити нові раніше не використовувані в якості інституціональних драйверів фінансові організації, які на теперішньому етапі запропоновано іменувати як банки фінансової інклюзії. Саме вони спільно із іншими системами підтримки фінансової інклюзії мають стати основою для фінансової безбар'єрності, вивчення якої й має стати перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Абрамова І. В. Стан і пріоритети фінансової інклюзії в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 10. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-294-300>
2. Винник Р. Розвиток фінансової інклюзії в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/714>

3. Володимир Зеленський представив План внутрішньої стійкості України. Офіційне Інтернет-представництво : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505> (дата звернення: 20.03.2025).
4. Державний веб-портал бюджету для громадян: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2025).
5. Євтушенко Н., Стеценко Д. Фінансова інклюзія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Grail of Science*. 2024. № 40. С. 136–140. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.015>
6. Єдиний веб-портал використання публічних коштів: веб-сайт. URL: <https://spending.gov.ua/new/> (дата звернення: 20.03.2025).
7. Захарченко Н. В. Фінансова інклюзія для підвищення добробуту населення та економічного зростання держави. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 105–116. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.06.105>
8. Інформація з Реєстру платіжної інфраструктури, Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/> (дата звернення: 20.03.2025).
9. Кількість осіб з інвалідністю у закладах освіти України. Суб'єкт у сфері онлайн-медіа; ідентифікатор медіа – R40-05369: веб-сайт. URL: <https://skilky-skilky.info/kilkist-osib-z-invalidnistiu-u-zakladakh-osvity-ukrainy/> (дата звернення: 20.03.2025).
10. Коник А. Населення Донеччини скоротилось в понад п'ять разів від початку повномасштабного вторгнення РФ: дані ОВА: Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення»: веб-сайт. URL: <https://surl.li/evlpiu> (дата звернення: 20.03.2025).
11. Кузьменко М. В., Петруха Н. М., Штохман Ю. А. Впровадження інноваційних фінансових рішень для підвищення ефективності управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8. С. 373–393. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-373-393](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-373-393)
12. Ливдар М., Новосад Д. Фінансова інклюзія: інноваційні фінансові інструменти для сталого економічного розвитку. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 3(31). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-367-380](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-367-380)
13. Марчук П. І., Тріпак М. М., Петруха С. В., Лаврук О. В., Тимків А. О. Інклюзивність контингенту здобувачів як елемент формульного фінансування закладів вищої освіти. *Інклюзія і суспільство*. 2023. № 3. С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-2>
14. Меморандум про економічну та фінансову політику, Додаток І. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України: URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MEFP_June_2024.pdf?v=7 (дата звернення: 20.03.2025).
15. Онищенко С. В., Глушко А. Д. Фінансова та цифрова інклюзія ветеранів в аспекті зміцнення соціально-економічної безпеки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 15. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-15-03-04>
16. Петруха Н. М., Денисенко Ю. М. Реінтеграція ветеранів як ключовий фактор економічного розвитку України. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). С. 448–463. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-448-463](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-448-463)
17. Петруха Н., Клименко К., Петруха С. Українська незламність – стійкість державних фінансів в умовах війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3. С. 56–72. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-56-72>
18. Петруха Н., Петруха С., Жмаєв А., Синкевич М. Кібербезпека економіки та державних фінансів: історіографія та повоєнна траєкторія розвитку. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 64–79. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-64-79>
19. Петруха Н., Петруха С., Жмаєв А., Синкевич М. Цифровізація економіки та державних фінансів: сучасні тенденції та повоєнна парадигма. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 7 (35). С. 152–172. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-152-172](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-152-172)
20. Петруха С. В., Палійчук Т. В., Петруха Н. М. Місцеві фінанси в умовах коронакризи: нова бюджетна архітектура та фінансова спроможність регуляції секторальних і соціально-економічних процесів. *Фінанси України*. 2020. № 12. С. 83–105. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.12.083>
21. Попович В. Найбільше переселенців із Донеччини зареєстровані на Дніпропетровщині: куди ще виїдять ВПО, Вільне Радіо: веб-сайт. URL: <https://freeradio.com.ua/naibilshe-pereselentsiv-iz-donechchyny-zareiestrovani-na-dnipropetrovshchyni-kudy-shche-vony-vyizdiat/> (дата звернення: 20.03.2025).
22. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 р. № 4059-IX. *Голос України*. 2024. 28 лис. (№ 178).
23. Про затвердження національного класифікатора НК 030:2022: затв. наказом Міністерства економіки України від 09.04.2022 № 810. URL: <https://me.gov.ua/view/972857e1-5862-4da3-be6f-ee6c21cd8c43> (дата звернення: 20.03.2025).
24. Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2025 рік за КПКВК 2201680: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 24.02.2025 р. № 357. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/budzhethet/2025/24-02-2025/nakaz-357-vid-24-02-2025-pasport-2201680-na-2025.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).
25. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затв. наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 р. № 309. *Офіційний вісник України*. 2022. 27 груд. (№100) С. 100.
26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. 13 сер. (№ 156).

27. Про розподіл у 2025 році субвенції на підтримку осіб з особливими освітніми потребами: лист Міністерства освіти і науки України від 06.01.2025 № 1/176-25. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93893/ (дата звернення: 20.03.2025).
28. Про утворення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 498-р. Урядовий кур'єр. 2021. 08 чер. (№ 108).
29. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні від 19.09.2024 р. № 12044. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44914> (дата звернення: 20.03.2025).
30. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні від 13.02.2025 р. № 13018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_sh?id_fakt=6579&nom_s=12 (дата звернення: 20.03.2025).
31. Рекомендації для підтримки українських фінансових установ у розвитку як більш інклюзивних, безпечних та доступних роботодавців Національний банк України: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/UFI_GUIDANCE%20NOTE_UKR.pdf?v=12 (дата звернення: 20.03.2025).
32. Статистичні дані, За оперативними статистичними даними станом на 01.01.2025, Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 20.03.2025).
33. Тимошенко Н. М., Гнидюк І. В., Маршук Л. М. Фінансова інклюзія, як стратегічний напрям розвитку фінансового сектору України. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 1(03). DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-13
34. Тріпак М. М., Петруха С. В., Петруха Н. М., Коноваленко Д. В. Ветеранський бізнес: резильєнтність інклюзивної економіки та державних фінансів. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 2 (04). С. 42–55. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-8
35. Угода про позику (проект «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Україна, МБРР; Угода, Міжнародний документ від 13.09.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_005-21#Text (дата звернення: 20.03.2025).
36. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021, Звіт за результатами дослідження. Київ : Info Sapiens. 2021. С. 1–7. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
37. Фінансова фортеця України: НБУ. Стратегія Національного банку до 2025 року. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=12 (дата звернення: 20.03.2025).
38. Duncan E., Open Banking and Financial Inclusion: Creating a Financial System That Provides Security and Equity. Kogan page, 2024. 264 p.
39. Kirwan S. F. Financial Inclusion: monograph. Agenda Publishing. 2023. 129 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781788211192>
40. Kochhar S. Financial Inclusion. New Delhi: Academic Foundation. 2009. 195 p.
41. Malik F. A., Singh T. The Economics of Financial Inclusion. London: Routledge. 2024. 356 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781032655185>
42. Melnyk S., Petrukha N., Shuprudko N., Ilychok B., Balanutsa O. Socio-Economic Aspects of the Impact of Military Actions on the Labor Force. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22 No. 7. P. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.7.31>
43. Melnyk S., Ravlinko Z., Petrukha N., Mokhonko G., Ohirko O. Project Management for Ensuring Sustainable Development of the SocioEconomic System: a Case of Integral Assessment. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. № 1. P. 2287–2296. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.245>
44. Muschert G., Pereira V., Ramiah V., Doker A. C. Financial Inclusion In Pursuit of UN Sustainable Development Goal 8.10, Springer, 2024. 284 p.
45. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy. *OECD Business and Finance Policy Papers*. 2023. 75 p.
46. Pasichnyi R., Serhieiev V., Shevchenko S., Petrukha N., Hryvnaк B. Digital transformation of higher education as a driver of Ukraine's integration into the European educational space. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2024. Vol. 17 No. se4. P. 232–245. DOI: <https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse4.232-245>
47. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Hudenko B. O., Hudenko O. D. The Policy of Heroes – A New Philosophy of Veteran Business. *Businessinform*. 2024. № 1. P. 395–404. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>
48. Petrukha N., Klymenko K., Petrukha S., Miakota R. Orthodox-Innovative Exposition of Financial Mechanisms of the Post-War Reconstruction of the Economy of Ukraine. *Economics, Finance and Management Review*. 2024. № 2 (18). P. 101–120. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2024-2-101-120>
49. Petrukha S. V., Tripak M. M., Petrukha N. M., Konovalenko D. V. Modernization of Public Finances and Resilience of Veteran Business. *The problems of economy*. 2024. № 3 (61). P. 249–260. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-249-260>
50. Petrukha S., Konovalenko D., Petrukha N. Inclusive economy and public finance: current state and principles of post-war recovery. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. № 10(2). С. 219–231. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-219-231>

51. Ravlinko Z., Petrukha N., Terebukh M., Berest I., Baran I. Formation of Digital Competencies of Personnel in the Context of Security Aspects of the Digital Economy. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22 No. 11. P. 628–634. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.89>
52. Women's World Banking. Women's World Banking Announces 2023 Fintech Innovation Challenge to Elevate Fintechs with New Solutions to Close the Gender Gap in Financial Services: веб-сайт. URL: <https://womensworldbanking.org/insights/womens-world-banking-announces-2023-fintech-innovation-challenge-to-elevate-fintechs-with-new-solutions-to-close-the-gender-gap-in-financial-services/> (дата звернення: 20.03.2025).
53. Why financial inclusion is the key to a thriving digital economy: веб-сайт. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/07/why-financial-inclusion-is-the-key-to-a-thriving-digital-economy/> (дата звернення: 20.03.2025).
54. Zhyvko Z., Petrukha N. Formation and development of digital competencies in the conditions of digitalization of society. The development of innovations and financial technology in the digital economy: monograph. OŮ Scientific Center of Innovative Research. 2023. P. 62–85. DOI: <https://doi.org/10.36690/DIFTDE-2023-62-85>

References:

1. Abramova I. V. Stan i priorityty finansovoi inkluzii v Ukraini. *Biznes Inform*. 2020. № 10. S. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-294-300>
2. Vynnyk R. Rozvytok finansovoi inkluzii v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/714>
3. Volodymyr Zelenskyi predstaviv Plan vnutrishnoi stiiikosti Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo : veb-sait. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505> (accessed 20.03.2025).
4. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dla hromadian: veb-sait. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed 20.03.2025).
5. Yevtushenko N., Stetsenko D. Finansova inkluziia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku. *Grail of Science*. 2024. № 40. S. 136–140. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.015>
6. Yedynyi veb-portal vykorystannia publichnykh koshtiv: veb-sait. URL: <https://spending.gov.ua/new/> (accessed 20.03.2025).
7. Zakharchenko N. V. Finansova inkluziia dla pidvyshchennia dobrobutu naselennia ta ekonomichnoho zrostantia derzhavy. *Finansy Ukrainy*. 2020. № 6. C. 105–116. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.06.105>
8. Informatsiia z Reiestru platizhnoi infrastruktury, Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy: veb-sait. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/> (accessed 20.03.2025).
9. Killist osib z invalidnistiu u zakladykh osvity Ukrainy. Subiekt u sferi onlain-media; identyfikator media – R40-05369: veb-sait. URL: <https://skilky-skilky.info/killist-osib-z-invalidnistiu-u-zakladykh-osvity-ukrainy/> (accessed 20.03.2025).
10. Konyk A. Naselennia Donechchyny skorotylos v ponad piat raziv vid pochatku povnomasshtabnoho vtorhnennia rf: dani OVA: Suspilno-politychne informatsiine internet-vydannia “Suspilne Movlennia”: veb-sait. URL: <https://surl.li/evlpiy> (accessed 20.03.2025).
11. Kuzmenko M. V., Petrukha N. M., Shtokhman Yu. A. Vprovadzhennia innovatsiinykh finansovykh rishen dla pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia kapitalom u silskohospodarskykh pidpriemstvakh v Ukraini. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*. 2024. № 8. S. 373–393. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-373-393](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-373-393)
12. Lyvdar M., Novosad D. Finansova inkluziia: innovatsiini finansovi instrumenty dla staloho ekonomichnoho rozvytku. *Nauka i tekhnika sohodni*. 2024. № 3(31). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-367-380](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-367-380)
13. Marchuk P. I., Tripak M. M., Petrukha S. V., Lavruk O. V., Tymkiv A. O. Inkluzyvni kontynhentu zdobuvachiv yak element formulnoho finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity. *Inkluziia i suspilstvo*. 2023. № 3. S. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-2>
14. Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku, Dodatok I. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MEFP_June_2024.pdf?v=7 (accessed 20.03.2025).
15. Onyshchenko S. V., Hlushko A. D. Finansova ta tsyfrova inkluziia veteraniv v aspekti zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*. 2024. № 15. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-15-03-04>
16. Petrukha N. M., Denysenko Yu. M. Reintehratsiia veteraniv yak kliuchovyi faktor ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. *Naukovi perspektivy*. 2024. № 6 (48). S. 448–463. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-448-463](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-448-463)
17. Petrukha N., Klymenko K., Petrukha S. Ukrainka nezlamnist – stiikist derzhavnykh finansiv v umovakh viiny. *Vcheni zapysky Universytetu “KROK”*. 2024. № 3. S. 56–72. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-56-72>
18. Petrukha N., Petrukha S., Zhmaiev A., Synkevych M. Kiberbezpeka ekonomiky ta derzhavnykh finansiv: istoriohrafia ta povienna traiektoriia rozvytku. *Biznes Inform*. 2024. № 7. S. 64–79. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-64-79>
19. Petrukha N., Petrukha S., Zhmaiev A., Synkevych M. Tsyfrovizatsiia ekonomiky ta derzhavnykh finansiv: suchasni tendentsii ta povienna paradyhma. *Nauka i tekhnika sohodni*. 2024. № 7 (35). S. 152–172. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7\(35\)-152-172](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35)-152-172)
20. Petrukha S. V., Paliichuk T. V., Petrukha N. M. Mistsevi finansy v umovakh koronakryzy: nova biudzhetna arkhitektonika ta finansova spromozhnist rehuliatii sektoralnykh i sotsialno-ekonomichnykh protsesiv. *Finansy Ukrainy*. 2020. № 12. S. 83–105. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.12.083>

21. Popovych V. Naibilshe pereselentsiv iz Donechchyny zareiestrovani na Dnipropetrovshchyni: kudy shche vyizdiat VPO, Vilne Radio: veb-sait. URL: <https://freeradio.com.ua/naibilshe-pereselentsiv-iz-donechchyny-zareiestrovani-na-dnipropetrovshchyni-kudy-shche-vony-vyizdiat/> (accessed 20.03.2025).
22. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik: Zakon Ukrainy vid 19.11.2024 r. № 4059-IKh. Holos Ukrainy. 2024. 28 lys. (№ 178).
23. Pro zatverdzhennia natsionalnoho klasyfikatora NK 030:2022: zatv. nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 09.04.2022 № 810. URL: <https://me.gov.ua/view/972857e1-5862-4da3-be6f-ee6c21cd8c43> (accessed 20.03.2025).
24. Pro zatverdzhennia pasporta biudzhetnoi prohramy na 2025 rik za KPKVK 2201680: zatv. nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.02.2025 r. № 357. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/budzheth/2025/24-02-2025/nakaz-357-vid-24-02-2025-pasport-2201680-na-2025.pdf> (accessed 20.03.2025).
25. Pro zatverdzhennia Pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu, zatv. nakazom Ministerstva z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy vid 22.12.2022 r. № 309. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2022. 27 hrud. (№100) S. 100.
26. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku "Pro Stratehiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.08.2021 № 347/2021. *Uriadovyi kurier*. 2021. 13 ser. (№ 156).
27. Pro rozpodil u 2025 rotsi subventsii na pidtrymku osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.01.2025 № 1/176-25. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93893/ (accessed 20.03.2025).
28. Pro utvorennia Navchalno-reabilitatsiinoho zakladu vyshchoi osvity "Kamianets-Podilskyi derzhavnyi instytut": Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.05.2021 r. № 498-r. *Uriadovyi kurier*. 2021. 08 cher. (№ 108).
29. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini vid 19.09.2024 r. № 12044. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44914> (accessed 20.03.2025).
30. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku finansovoi inkluzii v Ukraini vid 13.02.2025 r. № 13018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_sh?id_fakt=6579&nom_s=12 (accessed 20.03.2025).
31. Rekomendatsii dlia pidtrymky ukraïnskykh finansovykh ustanov u rozvytku yak bilsh inkluzyvnykh, bezpechnykh ta dostupnykh robotodavtsiv Natsionalnyi bank Ukrainy: veb-sait. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/UFI_GUIDANCE%20NOTE_UKR.pdf?v=12 (accessed 20.03.2025).
32. Statystychni dani, Za operatyvnymy statystychnymy danymy stanom na 01.01.2025, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: veb-sait. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (accessed 20.03.2025).
33. Timoshenko N. M. Hnydiuk I. V., Marshuk L. M. Finansova inkluziia, yak stratehichniy napriam rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy. *Inkluzyvna ekonomika*. 2024. № 1(03). DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-13
34. Tripak M. M., Petrukha S. V., Petrukha N. M., Konovalenko D. V. Veteranskyi biznes: rezylientnist inkluzyvnoi ekonomiky ta derzhavnykh finansiv. *Inkluzyvna ekonomika*. 2024. № 2 (04). S. 42–55. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-8
35. Uhoda pro pozyku (proiekt "Udoskonalennia vyshchoi osvity v Ukraini zarady rezultativ") mizh Ukrainoiu ta Mizhnarodnym bankom rekonstruktsii ta rozvytku, Ukraina, MBRR; Uhoda, Mizhnarodnyi dokument vid 13.09.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_005-21#Text (accessed 20.03.2025).
36. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021, Zvit za rezultatamy doslidzhennia. Kyiv: Info Sapiens. 2021. S. 1–7. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (accessed 20.03.2025).
37. Finansova fortetsia Ukrainy: NBU. Stratehiia Natsionalnoho banku do 2025 roku. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=12 (accessed 20.03.2025).
38. Duncan E., Open Banking and Financial Inclusion: Creating a Financial System That Provides Security and Equity. Kogan page, 2024. 264 p.
39. Kirwan S. F. Financial Inclusion: monograph. Agenda Publishing. 2023. 129 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781788211192>
40. Kochhar S. Financial Inclusion. New Delhi: Academic Foundation. 2009. 195 p.
41. Malik F. A., Singh T. The Economics of Financial Inclusion. London: Routledge. 2024. 356 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781032655185>
42. Melnyk S., Petrukha N., Shuprudko N., Ilychok B., Balanutsa O. Socio-Economic Aspects of the Impact of Military Actions on the Labor Force. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22 No. 7. P. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.7.31>
43. Melnyk S., Ravlinko Z., Petrukha N., Mokhonko G., Ohirko O. Project Management for Ensuring Sustainable Development of the SocioEconomic System: a Case of Integral Assessment. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. № 1. P. 2287–2296. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.245>
44. Muschert G., Pereira V., Ramiah V., Doker A. C. Financial Inclusion In Pursuit of UN Sustainable Development Goal 8.10, Springer, 2024. 284 p.
45. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy. OECD Business and Finance Policy Papers. 2023. 75 p.
46. Pasichnyi R., Serhieiev V., Shevchenko S., Petrukha N., Hryvna B. Digital transformation of higher education as a driver of Ukraines integration into the European educational space. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2024. Vol. 17 No. se4. R. 232–245. DOI: <https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse4.232-245>

47. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Hudenko B. O., Hudenko O. D. The Policy of Heroes – A New Philosophy of Veteran Business. *Businessinform*. 2024. № 1. P. 395–404. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>
48. Petrukha N., Klymenko K., Petrukha S., Miakota R. Orthodox-Innovative Exposition of Financial Mechanisms of the Post-War Reconstruction of the Economy of Ukraine. *Economics, Finance and Management Review*. 2024. № 2 (18). P. 101–120. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2024-2-101-120>
49. Petrukha S. V., Tripak M. M., Petrukha N. M., Konovalenko D. V. Modernization of Public Finances and Resilience of Veteran Business. *The problems of economy*. 2024. № 3 (61). R. 249–260. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-249-260>
50. Petrukha S., Konovalenko D., Petrukha N. Inclusive economy and public finance: current state and principles of post-war recovery. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. № 10(2). S. 219–231. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-219-231>
51. Ravlinko Z., Petrukha N., Terebukh M., Berest I., Baran I. Formation of Digital Competencies of Personnel in the Context of Security Aspects of the Digital Economy. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22 No. 11. P. 628–634. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.89>
52. Womens World Banking. Womens World Banking Announces 2023 Fintech Innovation Challenge to Elevate Fintechs with New Solutions to Close the Gender Gap in Financial Services: veb-sait. URL: <https://www.womensworld-banking.org/insights/womens-world-banking-announces-2023-fintech-innovation-challenge-to-elevate-fintechs-with-new-solutions-to-close-the-gender-gap-in-financial-services/> (accessed 20.03.2025).
53. Why financial inclusion is the key to a thriving digital economy: veb-sait. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/07/why-financial-inclusion-is-the-key-to-a-thriving-digital-economy/> (accessed 20.03.2025).
54. Zhyvko Z., Petrukha N. Formation and development of digital competencies in the conditions of digitalization of society. The development of innovations and financial technology in the digital economy: monograph. OŬ Scientific Center of Innovative Research. 2023. P. 62–85. DOI: <https://doi.org/10.36690/DIFTDE-2023-62-85>

Стаття надійшла до редакції 27.03.2025 р.